

Liaisons dangereuses?

De evolutie van de crime-terror nexus in kaart gebracht

SIGRID RAETS^a &
JELLE JANSSENS^b

Panopticon, 41 (2), 139-180
© 2020 Maklu | ISSN 0771-1409 | Maart 2020

- ^a Doctoraatsonderzoeker, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent. (corresp.: Sigrid.Raets@UGent.be)
^b Docent, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent.

BETWIXT AND BETWEEN. EXAMINING THE EVOLUTION OF THE CRIME-TERROR NEXUS

The idea of a genuine nexus between crime and terrorism has been gaining considerable traction from the 1990s up to now. However, despite more than twenty years of research, the concept is still far from fully consolidated. One reason for this is that both issues are marked by a trajectory of continuous development. Thus, where both crime and terrorism have evolved, so too have the links between these phenomena. Against this backdrop, the term 'crime-terror nexus' has come to take on different meanings and is often subject to varying interpretations. On that account, the present paper aims to take stock of two decades of research into this topic, with a deliberate emphasis on the ways in which our understanding of the crime-terror nexus has developed over time. In addition, policy implications related to these dynamic interconnections between crime and terrorism are considered.

Keywords: Terrorism, Organised crime, Crime-terror nexus

Kernwoorden: Terrorisme, Georganiseerde misdaad, Crime-terror nexus

1. INLEIDING

De wijze waarop de academische wereld kijkt naar de *crime-terror nexus*, het verband tussen criminaliteit en terrorisme, is de voorbij twee decennia grondig gewijzigd. In het midden van de jaren 1990 werden criminele organisaties en terroristische groeperingen nog als twee aparte werelden beschouwd (SCHMID, 2018). Samenwerkingsverbanden tussen beide leken in dat opzicht dan ook eerder sporadisch en uitzonderlijk voor te komen (VAN DER VEER, 2019; DAASE, 2010). Deze overtuiging werd echter voor een deel gevoed door het feit dat deze twee fenomenen traditioneel door afzonderlijke hoeken van de wetenschap werden bestudeerd (BOVENKERK & CHAKRA, 2005). Het nexus-debat werd bijgevolg door zowel criminologen als door terrorismeonderzoekers grotendeels geminimaliseerd (SHAW & MAHADEVAN, 2018; DAASE, 2010).

In het laatste decennium is het wetenschappelijk debat evenwel een volledig andere richting ingeslagen. Recente ontwikkelingen binnen criminologisch en terrorismeonderzoek hebben de discussies inzake het mogelijke verband op scherp gesteld (SCHMID, 2018; SHAW

& MAHADEVAN, 2018). Een groeiend aantal studies poneert dat het onderscheid tussen terroristische groeperingen en criminele organisaties vervaagt, en dan met name doordat terroristische groeperingen zich meer en meer op het criminele uiterste van het crime-terror continuüm zouden begeven (GENDRON, 2012). Bovendien beginnen onderzoekers operationele en organisatorische parallellen vast te stellen (MAKARENKO, 2004). De vroegere vooronderstelling dat terrorisme en criminaliteit fundamenteel van elkaar verschillen heeft plaats moeten ruimen voor de stellige overtuiging dat deze fenomenen ontegensprekelijk gelijkenissen met elkaar vertonen (GALLAGHER, 2019). Gezien deze recente bevindingen dringt de vraag zich op of dat het vaak gemaakte onderscheid tussen (georganiseerde) criminaliteit en terrorisme nog steeds geldt en of dat beide fenomenen eerder beschouwd zouden moeten worden als varianten op hetzelfde thema of, met andere woorden, als overlappende facetten van eenzelfde probleem (SHAW & MAHADEVAN, 2018; VAN DER VEER, 2019)? Dit wil zeggen dat het idee van een *nexus* wederom het onderwerp van kritiek is geworden (zie bijvoorbeeld THACHUK & LAL, 2018; ROBERTS, 2016) met dat verschil dat de redenering deze keer wordt omgedraaid. Immers, in plaats van te spreken in termen van mogelijke punten van interactie tussen beide fenomenen, kiezen sommige auteurs ervoor om criminaliteit en terrorisme als één gezamenlijke dreiging voor te stellen (LIGETI & LASSALLE, 2018), wat van de idee van een '*nexus*' eerder een *understatement* maakt.

Binnen de academische wereld bestaat echter geen consensus over een dergelijk idee van een complete fusie tussen beide fenomenen (WILLIAMS, 2018). Hoewel het wetenschappelijke discours rond het onderwerp in de laatste tien jaar exponentieel is toegenomen, is er nog steeds opvallend veel onenigheid wat betreft de aard, de omvang en zelfs het bestaan van mogelijke connecties tussen terrorisme en criminaliteit (UNODC, 2019; BEESLEY, 2017). Verbanden tussen criminaliteit en terreur zijn dan ook per definitie moeilijk te identificeren en zelfs nog moeilijker om nauwgezet te bestuderen. Solide, *evidence-based* onderzoek naar mogelijke verbanden is bijgevolg eerder dungezaaid. Ter illustratie, van de 58 studies over de *nexus* die voor deze paper in ogenschouw werden genomen, konden slechts 23 studies (wat neerkomt op 40 procent) hun bevindingen ondersteunen door empirische gegevens. Hierbij is het ook belangrijk om te vermelden dat bij ruwweg de helft van deze empirische observaties gewag wordt gemaakt van een *case study*-methodologie. Het zal dus niemand verbazen dat de neiging om bevindingen uit een klein aantal, opvallende cases te overgeneraliseren een gekend, maar hardnekkig pijnpunt is van dit onderzoeksdomein (JUPP & GARROD, 2019; SCHMID, 2018). Kortom, een deel van de onderzoeksinspanningen rond dit onderwerp heeft tot weinig meer geleid dan veralgemeende uitspraken die boudweg naar voren worden geschoven maar niet altijd op een overtuigende manier aangetoond kunnen worden. Het resultaat is dat de *nexus* veelal gezien wordt als een onderwerp waarvoor, vooralsnog, geen degelijke theoretische en empirische basis is (BASRA & NEUMANN, 2016; LAKHANI, 2018).

Bespiegelingen over de gepercipieerde overlap tussen criminaliteit en terrorisme zijn bovendien niet beperkt tot academici die zich in ivoren torens ophouden. De notie van een diepgaande vorm van samenhang is eveneens een bron van zorg en ongerustheid op het niveau van beleid en praktijk (LAKHANI, 2018; LIGETI & LASSALLE, 2018). Theoretische kaders beïnvloeden, in dit verband, de besluitvorming in de echte wereld wanneer het op het opsporen en bestrijden van connecties tussen criminaliteit en terrorisme aankomt, wat maakt dat hun impact zeker niet onderschat mag worden (JUPP & GARROD, 2019). Het spreekt voor zich dat verwarring en onduidelijkheid over de aard van dit probleem de ontwikkeling van doeltreffende tegenmaatregelen alleen maar kunnen hinderen (MULLINS & WITHER, 2016). Om tot een beter en meer evenwichtig inzicht te komen in dit fenomeen is het in dit opzicht geen overbodige luxe om een stand van zaken op te stellen en na te gaan hoe de literatuur ter

zake is geëvolueerd (REITANO, CLARKE, & ADAL, 2017). Dit is meteen ook de opzet van dit artikel, namelijk een inventarisatie maken van de bestaande literatuur en een kritisch overzicht te geven van actuele, en minder actuele, wetenschappelijke denkpistes inzake het verband tussen criminaliteit en terrorisme.

De structuur van dit artikel weerspiegelt in feite twee brede fases die in de literatuur over de *crime-terror nexus* onderscheiden kunnen worden (zie ook ARGOMANIZ & BERMEJO, 2019). Het eerste deel behandelt de meer traditionele benadering van het onderwerp, waarbij de focus nadrukkelijk op het organisatorische niveau wordt gelegd. Vervolgens worden de meest recente onderzoeken besproken, waarbij de klemtoon duidelijk wordt verlegd van verbanden tussen organisaties naar verbanden tussen individuen. Tot slot worden een aantal bedenkingen gemaakt over de gevolgen van deze onderzoeksmatige verschuiving in visie ten aanzien van het *crime-terror* concept.

Vooraleer de literatuurstudie aan te vatten, is het echter belangrijk om even stil te staan bij de definitie van de *crime-terror nexus*. Het concept verwijst *in se* naar het analytische raamwerk dat werd ontwikkeld om een beter zicht te krijgen op de mogelijke verbanden en verwevenheid tussen georganiseerde criminaliteit en terrorisme (MAKARENKO & MESQUITA, 2014). De notie van een *nexus* stemt, in brede zin, overeen met de mate van overlap tussen criminaliteit (sporadisch dan wel georganiseerd) en terrorisme (BEESLEY, 2017; LIJLIC, VAN PROOIJEN, & WEERMAN, 2017). Deze overlap kan zich op twee wijzen manifesteren (PYROOZ, LAFREE, DECKER, & JAMES, 2018): ofwel in de vorm van expliciete verbanden (ARIAS & HUSSAIN, 2017; BEESLEY, 2017), wat kan opgevat worden als: “any interaction between terrorism/terrorist groups and organized crime/organized criminal groups that demonstrates a relationship between them” (UNODC, 2019, p. 9); ofwel in de vorm van gezamenlijke kenmerken tussen individuele criminele en terroristische profielen enerzijds of tussen extremistische en criminele groepen anderzijds (PYROOZ, LAFREE, DECKER, & JAMES, 2018). Binnen dit algemeen raamwerk kunnen een brede waaier aan mogelijke relaties opduiken tussen deze twee groepen, gekenmerkt door diverse soorten van interactie (GENDRON, 2017). De *nexus* idee kan, met andere woorden, zeer uiteenlopende vormen aannemen, hetgeen een, althans gedeeltelijke, verklaring zou kunnen vormen voor het huidige gebrek aan een universeel aanvaarde definitie van het begrip ‘*crime-terror nexus*’ (CLARKE, 2018; UNODC, 2019). In zekere zin manifesteren de problemen op vlak van definiëring, die zowel onderzoek naar terrorisme als naar georganiseerde criminaliteit teisteren, zich dus ook met betrekking tot het mogelijke verband tussen beide (MULLINS, 2009; REITANO, CLARKE, & ADAL, 2017). Immers, noch terrorisme noch georganiseerde criminaliteit zijn duidelijk afgebakende concepten, waardoor veel ruimte wordt gelaten voor conceptuele vaagheid en ambiguïteit (ARIAS & HUSSAIN, 2017; SMITH, RUSH, & BURTON, 2013; DAASE, 2010). Wazige grenzen maken het bijzonder moeilijk om een gedegen onderscheid te maken tussen deze tweede fenomenen, wat betekent dat het ook moeilijker is om overlappingsen tussen beide precies in kaart te brengen. In een zekere zin kan de *crime-terror nexus* zelfs beschouwd worden als een tautologie aangezien terreurgerelateerde activiteiten gewoonlijk ook onder het strafrecht vallen. De overlap tussen criminaliteit en terrorisme is, in die zin, niets minder dan volledig, wat de *nexus* absoluut, maar meteen ook betekenisloos zou maken (LEGGETT, 2019). Een laatste aspect dat de definiëring van de *nexus* nog wat complexer maakt, is de vaststelling dat het academische discours een behoorlijk asymmetrisch beeld van de *nexus* weergeeft, daar veruit de meeste aandacht naar het terrorisme-element uitgaat (ARIAS & HUSSAIN, 2017; CLARKE, 2018). Kortom, in de twintig jaar dat er intussen onderzoek wordt gevoerd naar de relatie tussen criminaliteit en terreur heeft men tot nu toe eigenlijk nauwelijks de moeite gedaan om de kernconcepten te verduidelijken (JUPP & GARROD, 2019).

2. TERRORIST-ANNEX-CRIMINEEL: HET TRADITIONELE BEELD VAN DE CRIME-TERROR NEXUS

2.1 De context van de nexus

Oprechte academische aandacht voor een mogelijk verband tussen terrorisme en criminaliteit en de theorieopbouw daarrond kan worden teruggevoerd tot de jaren 1980 (BEESLEY, 2017). Het was de 'ontdekking' van het *narcoterrorisme*, waarbij de samenwerkingsverbanden tussen Colombiaanse drugkartels en terroristische organisaties vaak als schoolvoorbeeld worden aangevoerd (ÜNAL, 2019), dat de idee van een *nexus* tussen bepaalde activiteiten bij criminele en terroristische organisaties voor het eerst aan het licht bracht en aanleiding zou geven tot een verdere conceptualisering (MAKARENKO, 2004; LEGGETT, 2019; SCHMID, 2018). Het *nexus*-concept zou daarop als volwaardig begrip in academische kringen geïntroduceerd worden in de vroege jaren 1990 (BEESLEY, 2017) en vanaf dat ogenblik verder onderzocht worden (MAKARENKO, 2004; BASRA & NEUMANN, 2016).

De opkomst van de *crime-terror nexus* wordt veelal in verband gebracht met het einde van de Koude Oorlog (MAKARENKO, 2004; ROBERTS, 2016). Het uitdoven van de bipolaire spanningen tussen Oost en West betekende namelijk dat de geldkraan werd dichtgedraaid voor niet-statelijke terreurorganisaties, die voorheen gefinancierd werden met de bedoeling om andere staten te ondermijnen zonder in direct conflict te moeten treden (ARIAS & HUSSAIN, 2017; GENDRON, 2017; WINDLE, 2018). Het wegvallen van statelijke sponsors als voornamelijk geldschietters, zo luidt de redenering, zou terroristische organisaties ertoe aangezet hebben om alternatieve geldstromen aan te boren, waaronder (georganiseerde) criminaliteit (SMITH, RUSH, & BURTON, 2013; ROBERTS, 2016). Een goed voorbeeld hiervan is de terroristische groepering Hezbollah, die zijn financieel model heeft uitgebreid van het steunen op een *state sponsor*, zoals Iran, naar het opzetten van een hele reeks criminele ondernemingen (LEUPRECHT, WALTHER, SKILLICORN, & RYDE-COLLINS, 2017). Het einde van de Koude Oorlog wordt daarom vaak beschouwd als een eerste keerpunt in de financiering van terrorisme (WINDLE, 2018).

Een tweede scharniermoment met betrekking tot de financiering van terrorisme kan gesitueerd worden in de nasleep van de 9/11 aanslagen in de Verenigde Staten (PIAZZA & PIAZZA, 2017). Toen werden maatregelen in het leven geroepen om de controle op financiële bewegingen op nationaal en internationaal niveau te verbeteren en de financiering van terrorisme tegen te gaan. De regelgeving inzake financiering van terrorisme en anti-witwasregelgeving zou de trend die vanaf de jaren 1990 in beweging was gezet, enkel hebben versterkt (WINDLE, 2018; GENDRON, 2017). Sommige onderzoekers stellen, met andere woorden, dat de maatregelen die de financiering van terrorisme moeten tegengaan, druk hebben gezet op terroristische groeperingen om, meer dan ooit, inkomsten te halen uit lucratieve criminele activiteiten (LIGETI & LASSALLE, 2018; ARIAS & HUSSAIN, 2017).

Het is in deze context dat het idee van een mogelijke *nexus* opnieuw aan actualiteit, en daarbij ook aan de nodige beleids- en onderzoeksmatige interesse won (LEGGETT, 2019), zeker in de nasleep van 9/11 (MAKARENKO, 2012). Ondanks het feit dat linken tussen criminele en terroristische groeperingen al decennialang geobserveerd werden, werd het leeuwendeel van het wetenschappelijk onderzoek naar de samenhang tussen beide fenomenen pas na 2001 uitgevoerd (LEGGETT, 2019; SUMPTER & FRANCO, 2018).

2.2 De aard van de nexus

Het begrip '*crime-terror nexus*' werd van meet af aan vrij eng ingevuld: hetzij als wederzijdse verbindingen tussen organisaties, of als het eenzijdig overnemen van elkaars activiteiten (PICARELLI, 2012; ILAN & SANDBERG, 2019; WU & KNOKE, 2017). De laatstgenoemde interpretatie, meer bepaald het gebruik van criminele activiteiten door terroristen, wordt in dit verband vaak beschouwd als de meest voorkomende, zo niet de meest bestudeerde vorm van samenhang tussen criminaliteit en terrorisme (MULLINS & WITHER, 2016; SMITH, RUSH, & BURTON, 2013).

Omgekeerd is het ook bekend dat criminele organisaties zich, wanneer het hen uitkomt, evenzeer van terroristische methoden bedienen (MULLINS & WITHER, 2016). Deze vorm van operationele nabootsing werd echter lang over het hoofd gezien in criminologisch onderzoek (PHILLIPS, 2018; ARIAS & HUSSAIN, 2017). Criminele organisaties worden door de band genomen immers niet geassocieerd met het soort geweld waarvoor terroristische groeperingen gekend staan (SMITH, RUSH, & BURTON, 2013). Niettemin kunnen zich in bepaalde criminele milieus soortgelijke taferelen van geweld voordoen. Neem bijvoorbeeld het buitensporige bloedvergieten van de Mexicaanse drugsoorlog (PHILLIPS, 2018) of de bomaanslag op de Uffizi-gallerij gepleegd door de Italiaanse maffia (MAKARENKO & MESQUITA, 2014; REN, 2018). Waar extremistische groepen echter hun toevlucht nemen tot geweld om te laten zien dat ze 'het systeem' of de 'machthebbers' niet erkennen of ronduit afwijzen (RUGGIERO & LEYVA, 2017), draagt het gebruik van symbolisch geweld door criminele groeperingen over het algemeen een andere boodschap uit: wij zijn degenen die aan de macht zijn (SHAW & MAHADEVAN, 2018). Criminele organisaties wenden zich in die zin tot terroristische tactieken met de bedoeling om al te bemoeizuchtige overheden te ontmoedigen of om rivaliserende organisaties te intimideren (ARIAS & HUSSAIN, 2017).

De conceptualisering van het verband tussen criminaliteit en terreur is sindsdien echter veel verder gegaan dan de hierboven vermelde betekenissen. Binnen dit onderzoeksdomein werd namelijk een aantal theoretische modellen ontwikkeld die zich richten op de vraag op welke wijze en in welke mate georganiseerde criminaliteit en terrorisme mogelijk met elkaar in verband staan (UNODC, 2019). Zonder exhaustief te zijn, twee van de meest toonaangevende analytische kaders zijn de modellen van SHELLEY et al. (2005) en MAKARENKO (2004), die hieronder verder worden besproken.

Allereerst is er het terreur-misdaad interactiespectrum van SHELLEY et al. (2005). In dit model komen de verschillende vormen van interactie tussen terrorisme en georganiseerde misdaad overeen met verschillende punten op een continuüm. Hoewel organisaties zich ook langs de verschillende stadia van dit continuüm kunnen bewegen, is deze beweging echter niet altijd lineair. Verschuivingen tussen bepaalde vormen van interactie kunnen achterwaarts of voorwaarts zijn, kunnen inhouden dat er over andere stadia heen wordt gegaan, of zelfs geheel worden vermeden. SHELLEY et al. onderscheiden vijf soorten van interactie: (a) toe-eigening van activiteiten; (b) samenhang of *nexus*; (c) symbiotische relaties; (d) hybride organisaties en (e) transformatie.

- (a) De eerste vorm van interactie betreft een eerder zwakke band tussen criminele en terroristische groepen. De activiteitstoe-eigening houdt in dat bepaalde groepen activiteiten van andere groepen uitvoeren zonder enige vorm van samenwerking. Van terroristische organisaties is bijvoorbeeld al lang bekend dat ze criminele activiteiten ondernemen uit financiële overwegingen, zoals wordt geïllustreerd door de overvallen die gepleegd werden door de Baader-Meinhof-groep en de Provisional IRA (ARIAS & HUSSAIN, 2017).

- (b) Een nexusinteractie impliceert echter een actievere relatie aangezien organisaties op dit moment regelmatig in contact komen met elkaar om in een bepaalde behoefte te voorzien. Een voorbeeld hiervan zijn criminele groepen die optreden als dienstverleners voor terroristische organisaties bij het uitvoeren van gespecialiseerde taken zoals het vervalsen van documenten of het witwassen van geld. Door hun praktische aard zijn deze relaties doorgaans van korte duur.
- (c) Indien de samenwerkingsverbanden echter over een langere periode voor beide partijen voordelig blijken te zijn, kan de relatie zich ontwikkelen tot het derde type interactie, namelijk een symbiotische relatie. Symbiotische relaties tussen terrorisme en georganiseerde criminaliteit worden dus gekenmerkt door wederzijdse voordelen, een versterkte samenwerking en een zekere mate van onderlinge afhankelijkheid. De nauwe samenwerking tussen de Kosovo Liberation Army en Albanese misdaadbendes is hiervan een goed voorbeeld (SHELLEY et al., 2005).
- (d) Indien nog een stap verder wordt gezet op het continuüm belanden we bij de hybride interactie, wat een soort fusie tussen beide partijen inhoudt. Hybride organisaties zijn actief betrokken bij criminele activiteiten, maar behouden een politieke agenda (SHELLEY et al., 2005; UNODC, 2019), zoals bijvoorbeeld het geval is bij de Colombiaanse FARC. Er zijn twee sporen die kunnen leiden tot de vorming van hybride organisaties: ofwel door zich langs het spectrum van interactie te bewegen als gevolg van organisatorische evoluties en elkaar op deze wijze steeds meer te benaderen, ofwel door transformatie (REN, 2018). Vermeldenswaard in dit verband is een recente studie die zo goed als alle paramilitaire groeperingen in Noord-Ierland als hybride organisaties inschatte (JUPP & GARROD, 2019).
- (e) Transformatie is het laatste stadium op het interactiecontinuüm en wordt begrepen als de radicale omvorming van het ene type organisatie in het andere. Terroristen kunnen zich zo inlaten met hun criminele ondernemingen dat ze hun politieke agenda volledig laten vallen. Ook kunnen criminele groepen hun inspanningen heroriënteren naar meer ideologisch of politiek gemotiveerde doelstellingen (SHELLEY et al., 2005; REN, 2018; UNODC, 2019).

Het tweede model is het misdaad-terreur continuüm van MAKARENKO (2004). Net als SHELLEY et al. stelt MAKARENKO dat de interactie tussen georganiseerde misdaad en terrorisme het best kan worden opgevat als een spectrum (WINDLE, 2018). In dit analytische model vormen terrorisme en georganiseerde criminaliteit de uiterste grenzen van het spectrum. De positie die door groeperingen worden ingenomen tussen deze twee tegengestelde punten, bepaalt de aard en de reikwijdte van de *crime-terror nexus* (REITANO, CLARKE, & ADAL, 2017; WINDLE, 2018). Door georganiseerde criminaliteit en terrorisme in een continue opeenvolging te plaatsen, is het ook mogelijk dat de twee op een centraal punt convergeren (MAKARENKO, 2004). In deze context worden vier soorten relaties geïdentificeerd, variërend van losse en zeldzame associaties tot een volledige convergentie of vermenging van beide groepen. Deze zijn: (1) allianties; (2) operationele motieven; (3) convergentie en (4) het zwarte gat-syndroom (MAKARENKO, 2004; ARGOMANIZ & BERMEJO, 2019).

- (1) Als minst inspannende vorm van partnerschap worden allianties in de eerste plaats beschouwd als zakelijke regelingen (WINDLE, 2018). In veel gevallen zijn deze overeenkomsten pragmatische oplossingen om specifieke middelen en vaardigheden te verwerven die voor bepaalde organisaties anders niet beschikbaar zouden zijn (MAKARENKO, 2012;

WINDLE, 2018; GENDRON, 2017). Een opmerkelijk voorbeeld is het witwasschema dat door de Provisional IRA voor de 'Ndrangheta werd opgezet (JUPP & GARROD, 2019). Allianties tussen criminele en terroristische groepen nemen op die manier de vorm aan van relaties die verschillen van diegene die in een legitieme zakelijke omgeving worden gevormd, zoals het contracteren of outsourcen van bepaalde diensten of het aangaan van relaties met klanten (MAKARENKO, 2004; WINDLE, 2018; SUMPTER & FRANCO, 2018).

- (2) Vanwege de inherente risico's die verbonden zijn aan dergelijke samenwerkingsverbanden, geven veel groepen er echter de voorkeur aan om bepaalde competenties intern te verwerven in plaats van bepaalde activiteiten te outsourcen (WINDLE, 2018). Operationele motieven verwijzen, net als de toe-eigening van activiteiten in het bovenstaande model, naar het zich eigen maken van bepaalde activiteiten die initieel door andere organisaties werden uitgevoerd (MAKARENKO, 2004; GENDRON, 2017). Er zijn tal van voorbeelden van terroristische organisaties die hun eigen criminele capaciteiten hebben ontwikkeld. De PKK, de Sri Lankaanse Tamil Tijgers en de Taliban, om er zo een paar te noemen, zijn bijvoorbeeld allemaal belangrijke spelers in de drugshandel (SCHMID, 2018; ŮNAL, 2019).
- (3) Naast toe-eigening kiezen sommige terroristische en criminele groepen voor samenwerkingsstrategieën die de scheidslijnen tussen beide entiteiten doen vervagen. Deze vorm van nauwe samenwerking wordt op het continuüm van criminaliteit en terrorisme ook wel convergentie genoemd. Organisaties volgen doorgaans een van de twee mogelijke scenario's om tot een convergentie te komen: ofwel wordt een groep geïntegreerd in de andere, ofwel wordt een hybride entiteit opgericht (MAKARENKO, 2012; MAKARENKO & MESQUITA, 2014).
- (4) Tot slot schetst MAKARENKO (2004) in de oorspronkelijke versie van het model de *black hole thesis*. Deze bijzondere vorm van interactie tussen terrorisme en georganiseerde criminaliteit heeft specifiek betrekking op de context van landen of staten die een transitie doorgaan. Het komt erop neer dat in landen of staten met een zwakke of onstabiele overheid, hybride groeperingen niet alleen hun politieke en economische macht veilig proberen te stellen of zelfs de macht proberen te grijpen door het initiële conflict te versterken of te laten aanslepen. Afghanistan, als een vaak aangehaald voorbeeld, beantwoordt in grote mate aan het profiel van dergelijke *black hole state* (WINDLE, 2018).

Uit het bovenstaande volgt dat de relatie tussen criminaliteit en terreur zich op een aantal aspecten of dimensies kan voordoen. Een herziene versie van het misdaad-terreur continuümmodel stelt dat terroristische en criminele groepen elkaar op drie vlakken kunnen kruisen, namelijk op operationeel, op organisatorisch en op evolutionair vlak (MAKARENKO & MESQUITA, 2014). Terwijl de eerste twee dimensies respectievelijk verwijzen naar eventuele groeiende functionele of structurele overeenkomsten tussen beide organisaties, geeft de evolutionaire dimensie de transformatie van de ene soort organisatie naar de andere aan. Dwarsverbanden tussen terroristische en criminele organisaties worden dus beschreven als variërend op vlak van hun aard en doel, evenals op vlak van hun kwaliteit en bestendigheid (PERLIGER & PALMIERI, 2019). Er kan echter gediscussieerd worden over de vraag in hoeverre deze theoretische modellen het volledige spectrum van mogelijke relaties wel nauwkeurig weergeven. Sommige auteurs vinden deze voorstellingen van de *nexus* veel te rigide, dit omdat de modellen andere, of meer subtiele vormen van transformatie buiten beschouwing laten en omdat de scheidslijnen tussen de verschillende soorten interactie zich moeilijk laten bepalen (REN, 2018; JUPP & GARROD, 2019; MULLINS & WITHER, 2016).

Voorts wijzen critici van de *nexus* idee in het algemeen, en de traditionele modellen in het bijzonder, maar al te graag op het feit dat samenwerkingsverbanden tussen criminelen en terroristen in de meeste gevallen tijdelijk zijn en dat deze relaties dus slechts zelden uitgroeien tot iets diepers of transformerends (KUPATADZE & ARGOMANIZ, 2019). De zienswijze dat connecties tussen terroristen en criminelen veelal een kort leven beschoren zijn, sluit bovendien aan bij de conventionele wijsheid dat de kloof tussen terroristische en criminele motieven finaal in de weg staat van een langer durende verstandhouding (PICARELLI, 2012; WINDLE, 2018; MAKARENKO, 2012). Deze traditionele benadering van de *nexus*, ook wel voorgesteld als de tweedeling tussen winst en ideologie (ROBERTS, 2016), is geworteld in de overtuiging dat motivatie of drijfveer hetgene is wat terroristische en criminele organisaties van elkaar onderscheidt (BOVENKERK & CHAKRA, 2005). Waar ideologie in dit opzicht wordt beschouwd als de drijvende kracht achter terroristische groeperingen, worden criminele groeperingen in de eerste plaats als winstbelust opgevat (ROBERTS, 2016; zie ook FINCKENAUER, 2005). De kern van deze visie bestaat er dus in dat, omdat de inherente verschillen tussen nietsonziend winstbejag en politieke overtuigingen schijnbaar onoverbrugbaar zijn, terroristische en criminele organisaties wel elkaars methoden overnemen, maar niet elkaars motieven (DAASE, 2010; ROBERTS, 2016).

Echter, hoewel deze fenomenen *idealiter* in hun doelstellingen uiteenlopen, erkenden sommige van de eerdere werken over de *nexus* dat er in werkelijkheid geen scherp onderscheid te maken is (MAKARENKO, 2012; DAASE, 2010). Crimineel gedrag is, als dusdanig, niet noodzakelijk meer zelfzuchtig of economisch rationeler (DAASE, 2010). Meer nog, criminaliteit is niet altijd apolitiek te noemen (SMITH, RUSH, & BURTON, 2013; FELBAB-BROWN, 2019; KOLTHOFF & KHONRAAD, 2016). Sommige definities van georganiseerde misdaad vermelden zelfs expliciet politieke of ideologische doeleinden, hetzij als een mogelijkheid om winst te maken, of hetzij als doel op zich (VON LAMPE, 2015). Terroristen, daarentegen, worden vaak niet zozeer gedreven door morele principes als hun discours laat uitschijnen (SOULEIMANOV, 2018). Meer nog dan idealen hebben deze groeperingen middelen nodig om terreur te zaaien. Het runnen van een terroristische organisaties vereist in dit opzicht een zeker mate van zakelijk inzicht om het geheel financieel duurzaam te houden (IRWIN & MILAD, 2016; ENTENMANN & VAN DEN BERG, 2018). Geld en morele waarden lijken elkaar dan ook zeker niet uit te sluiten. Het traditionele onderscheid tussen terrorisme en criminaliteit gebaseerd op motief is, in dit opzicht, behoorlijk achterhaald en mogelijk zelfs misleidend, daar het om een scheidingslijn gaat die in wezen kunstmatig is (ÜNAL, 2019).

Afgezien van al dan niet onverenigbare motieven zijn connecties tussen beide types organisaties nog steeds enigszins verwonderlijk, want er zijn nog andere redenen waarom we zouden kunnen verwachten dat samenwerking vermeden wordt. Zo verhoogt samenwerking het risico om ontdekt te worden (MULLINS & WITHER, 2016; ARIAS & HUSSAIN, 2017), niet in het minst vanwege de mogelijkheid van infiltratie of verraad (SCHMID, 2018; WINDLE, 2018). Bovendien kan een convergentie tussen beide groepen niet alleen leiden tot een grotere blootstelling ten aanzien van opsporingsdiensten (FELBAB-BROWN, 2019; WINDLE, 2018), maar zouden terroristische organisaties hun ideologische geloofwaardigheid ook op het spel kunnen zetten door zich met criminelen in te laten (MULLINS & WITHER, 2016; SCHMID, 2018; ROBERTS, 2016). Criminele organisaties daarentegen hebben misschien weinig te winnen bij het afbreken van een systeem waaraan ze hun winsten ontleen (WINDLE, 2018; ARIAS & HUSSAIN, 2017; ARGOMANIZ & BERMEJO, 2019).

Ondanks deze afgetekende risico's zijn er ook duidelijke voordelen aan samenwerkingsverbanden. De meeste voordelen situeren zich op het vlak van capaciteitsopbouw en het

verwerven van bepaalde middelen (PERLIGER & PALMIERI, 2019). Met name terroristische organisaties lijken baat te hebben bij partnerschappen met criminele actoren, aangezien deze relaties positief blijken bij te dragen tot de levensduur van terreurgroeperingen (PIAZZA & PIAZZA, 2017).

Samengevat biedt de meer traditionele, *top-down* visie op de *nexus* een uitermate pragmatisch perspectief op het web van mogelijke verbindingen tussen criminele en terroristische organisaties. De algemene indruk is die van rationele, instrumentele *nexus*, waarbij praktische relaties op korte termijn de boventoon lijken te voeren. Doordat de focus op het niveau van organisaties ligt, wordt onvermijdelijk ook de nadruk op meer grootschalige, georganiseerde criminele activiteiten gelegd. Wat theorievorming betreft, blijven de analytische modellen over de *nexus* hoofdzakelijk beschrijvend. De kern van deze modellen is een typologie die de graad van samenwerking tussen criminaliteit en terrorisme, opgevat als twee uitersten van één spectrum, afbeeldt aan de hand van een vaste reeks van mogelijke relaties. Alhoewel het bestaan van elk van deze relaties eenvoudigweg kan worden aangetoond door middel van anekdotisch bewijs, blijft het vaak onduidelijk hoe belangrijk, laat staan frequent, samenwerkingsverbanden zijn voor beide soorten organisaties. Alles bij elkaar genomen, schetst het traditionele perspectief een invloedrijk, maar tegelijk ook tamelijk onvolledig beeld van de *nexus*.

3. CRIMINEEL-ANNEX-TERRORIST: HET MEEST RECENTE ONDERZOEK NAAR DE CRIME-TERROR NEXUS

3.1 De context van de nexus

Sinds de eerste conceptualisering van de *crime-terror nexus* is het samenspel tussen georganiseerde criminaliteit en terrorisme ondertussen merkbaar geëvolueerd (BEESLEY, 2017; REITANO, CLARKE, & ADAL, 2017). Het was de opmerkelijke prevalentie van criminele antecedenten bij de laatste golf van Europese gewelddadige extremisten en terroristen die voor het eerst de aandacht vestigde op de veranderende aard van de *nexus* (BASRA & NEUMANN, 2017; BASRA & NEUMANN, 2016; SCHMID, 2018; VIDINO, MARONE, & ENTENMANN, 2017; WEENINK, 2019). In de nasleep van de aanslagen van 2015 en 2016 en het *foreign terrorist fighter* fenomeen trad het profiel van de 'crimineel-annex-terrorist' op de voorgrond (REKAWEK et al., 2018; REITANO, CLARKE, & ADAL, 2017). Hoewel verre van nieuw, lijkt deze specifieke vorm van overlap tussen terroristische en criminele netwerken, dat voorheen in de wetenschappelijke literatuur onderbelicht bleef, nu meer uitgesproken dan in het verleden (MULLINS & WITHER, 2016; CLARKE, 2018; RUGGIERO, 2019). Een van de redenen voor deze schijnbare toename van terroristische daders met een criminele achtergrond is dat de terreurgroep Islamitische Staat (IS), in tegenstelling tot haar voorgangers, bij de rekrutering openlijk en onbeschoord inzet op delinquenten (BASRA & NEUMANN, 2017; GALLAGHER, 2016; REITANO, CLARKE, & ADAL, 2017). Wat feiten en cijfers betreft, moet er vastgesteld worden dat de rapportage over de relatieve verhouding van terroristen met een criminele achtergrond sterk varieert naargelang het land of de studie in kwestie. Illustratief is een recent onderzoek, uitgevoerd door GLOBSEC, dat het relatieve aandeel van criminelen-annex-terroristen voor negen Europese landen oplijst, waarbij de percentages van terroristische daders met een criminele voorgeschiedenis sterk uiteen bleken te lopen, gaande van 7 procent in het geval van Spanje tot 75 procent van de Nederlandse steekproef (REKAWEK et al., 2018). In België zou het om ongeveer 46 procent gaan, wat overeenstemt met eerdere inschattingen van dit *nexus*-aspect (BASRA & NEUMANN, 2016). Niettegenstaande deze grote variatie spreken analisten in het algemeen over een substantiële trend (KUPATADZE & ARGOMANIZ, 2019; BASRA & NEUMANN, 2016; VIDINO, MARONE, & ENTENMANN, 2017). Het zouden daar-

bij ook niet enkel 'kleine' criminelen zijn die de overgang maken van criminaliteit naar terrorisme, maar evengoed ook personen die bekend staan voor ernstige delicten. Met andere woorden, dit nieuwe aspect in de *nexus* tussen criminaliteit en terreur behelst individuen met zeer uiteenlopende criminele carrières (REKAWEK et al., 2018; CLARKE, 2016; VAN DER VEER, 2019). Tegelijk kan ook gesteld worden dat figuur van de crimineel-annex-terrorist betrekking heeft op sterk verschillende terroristische carrières, daar criminele antecedenten niet alleen terug te vinden zijn onder de rangen van religieus geïnspireerde groeperingen, maar evenzeer in de kringen van extreemrechts, extreemlinks en *single issue* extremisme, zoals bijvoorbeeld dierenrechtenactivisme (LAFREE, JENSEN, JAMES, & SAFER-LICHTENSTEIN, 2018; JENSEN, 2018).

De structurele samenstelling van zowel criminele als terroristische organisaties wordt, in dit verband, vaak aangeboden als kader voor deze veranderende interactiepatronen. Het uitgangspunt is dat dwarsverbanden tussen terrorisme en criminaliteit vergemakkelijkt worden door de gepercipieerde evolutie van clandestiene groeperingen, en dan met name terroristische groepen, naar organisatievormen die op netwerken zijn gebaseerd (LIGETI & LASSALLE, 2018; RUGGIERO & LEYVA, 2017; DISHMAN, 2005). Terroristische en criminele organisaties worden beiden al langer opgevat als clandestiene of verborgen netwerken, waarbij de term 'netwerk' de betekenis krijgt van "*illegal social structures that are not simply vertically integrated formal organisations*" (RAAB & MILWARD, 2003: 420). Het doel van een netwerk is in regel doorslaggevend voor de structuur ervan, wat maakt dat clandestiene netwerken in alle maten en vormen komen (RAAB & MILWARD, 2003; LEUPRECHT, WALTHER, SKILLICORN, & RYDE-COLLINS, 2017).

Waar criminele groeperingen voornamelijk bekend staan voor hun brede waaier aan organisatievormen, gaande van nauwelijks georganiseerde bendes tot heuse misdaadssyndicaten (VON LAMPE, 2015; BOUCHARD & MORSELLI, 2014), geven terroristische groepen voornamelijk de indruk een trend van decentralisering te volgen (GENDRON, 2012). Steeds minder terroristische organisaties lijken nog gebruik te maken van rigide, hiërarchische bevels- en controlestructuren, en dit vooral na 9/11 en als reactie op bepaalde wereldwijde contra-terrorisme maatregelen (MALM, NASH, & MOGHADAM, 2016; CHAMBLISS & WILLIAMS, 2012; ARIAS & HUSSAIN, 2017). In plaats van dergelijke logge, bureaucratische structuren zouden ze dus meer informele, diffuse en flexibele organisatievormen aannemen, waardoor deze groeperingen niet alleen hun organisatiekosten kunnen drukken (TOFANGSAZ, 2015; WINDLE, 2018), maar in zekere zin ook weerbaarder zijn tegen zogenaamde *kingpin* of *decapitation* strategieën, waarbij het leiderschap van een groep het doelwit van anti-terreurmaatregelen vormt (LEUPRECHT, WALTHER, SKILLICORN, & RYDE-COLLINS, 2017).

Daarnaast zouden organisatiestructuren die de vorm aannemen van netwerken dus ook fungeren als een katalysator voor samenwerkingsverbanden tussen criminelen en terroristen. Eigen aan gedecentraliseerde organisatiestructuren is dat de verschillende cellen in een netwerk hoofdzakelijk autonoom opereren, waardoor zij behoorlijk wat speelruimte krijgen wanneer het om het nemen van hun eigen beslissingen gaat (PICARELLI, 2012). Deze cellen zijn in die zin in staat om op zelfstandige basis criminele activiteiten op te zetten (JUPP & GARROD, 2019; DISHMAN, 2005). Het idee dat terroristen zich in de wereld van criminaliteit begeven, of bepaalde samenwerkingsverbanden aangaan, zou zodoende geen zaak zijn van het volgen van verticale richtlijnen of organisatie-overkoepelende besluiten, maar is een kwestie die betrekking heeft op de acties van een aantal individuen of cellen (ROBERTS, 2016; JUPP & GARROD, 2019). Waar de leiders van criminele of terroristische groepen misschien niet geneigd zijn om samen te spannen, hoeven lager geplaatste leden diezelfde

bedenkingen niet noodzakelijk te delen en zijn zij bovendien relatief onbelemmerd in hun vermogen om zulke connecties na te streven (PICARELLI, 2012; DISHMAN, 2005). Hiermee samenhangend zijn de grenzen van dergelijke netwerken van nature eerder los en vaag, wat er volgens sommige auteurs voor zou zorgen criminelen en terroristen makkelijker kunnen 'pendelen' tussen beide werelden (D'AMATO, 2019; SMITH, RUSH, & BURTON, 2013; ROBERTS, 2016).

In veel gevallen wordt deze vermeende verschuiving naar netwerkstructuren gekaderd binnen een context van toenemende globalisering (LEUPRECHT & WALTHER, 2018; SCHMID, 2018; THACHUK & LAL, 2018) en de opkomst van informatie- en communicatietechnologieën (CHAMBLISS & WILLIAMS, 2012; HOLT, 2012). Terroristische en criminele actoren hebben, net als legitieme organisaties, gebruik gemaakt van de mogelijkheden die een globaliserende wereld biedt zoals het gemak van reizen, de snelheid van geldtransacties of het gemak van telecommunicatie (PICARELLI, 2012; LEGGETT, 2019). Het internet en de daarmee samenhangende technologische ontwikkelingen faciliteren coördinatie en communicatie tussen sterk verspreide individuen en dit zowel binnen als tussen groepen (CHAMBLISS & WILLIAMS, 2012; GENDRON, 2017). Het tijdperk van globalisering en technologie heeft in dit opzicht geleid tot uitgebreide interactiemogelijkheden tussen criminele en terroristische netwerken (GENDRON, 2012). Met andere woorden, informatietechnologieën worden vaak beschouwd als een drijvende kracht van zowel terrorisme als georganiseerde misdaad en, in bredere zin, van de samenhang tussen beiden, alhoewel dezelfde technologische ontwikkelingen ook mogelijkheden bieden op vlak van repressie en wetshandhaving (CLARKE, 2018). Als gevolg daarvan worden deze kwesties, die ooit gezien werden als regionaal en nationaal geworteld, meer en meer voorgesteld als transnationale mondiale dreigingen (GENDRON, 2017). Het verband tussen criminaliteit en terrorisme is dan ook veranderd in een dreiging die als enigszins schimmig, maar tegelijk als alomtegenwoordig wordt ervaren (CLARKE, 2018).

3.2 De aard van de nexus

In zekere zin is het huidige beeld van de situatie, waarin personen met een crimineel verleden zich tot terrorisme wenden in plaats van andersom, een inversie van de traditionele opvatting over de *crime-terror nexus* (REITANO, CLARKE, & ADAL, 2017). De laatste golf van bijdragen op dit gebied heeft het meer klassieke beeld van de *nexus* nog verder omgekeerd door de zaken vanuit een *bottom-up* perspectief te bekijken. De meest recente studies zijn dan ook een nieuwe weg ingeslagen door de linken tussen individuen, eerder dan tussen organisaties, centraal te stellen, wat meteen ook een meer genuanceerde vorm van interactie aan het licht brengt (KUPATADZE & ARGOMANIZ, 2019; JUPP & GARROD, 2019). Deze connecties, die zich aldus aan de voet van deze organisaties situeren, duiden ogenschijnlijk op de convergentie van criminele en terroristische netwerken of milieus (NEUMANN & DE FRIAS, 2017; SCHMID, 2018; WEENINK, 2019). Vanuit dit oogpunt manifesteert de *nieuwe crime-terror nexus*, zo benoemd door BASRA & NEUMANN (2016), zich als een smeltkroes van criminelen en terroristen (ARGOMANIZ & BERMEJO, 2019).

In tegenstelling tot eerdere bijdragen schetst het nieuwste onderzoek de *nexus* dus als een inherent sociaal probleem. Het uitgangspunt, in dit verband, bestaat erin dat connecties tussen criminelen en terroristen gezien moeten worden als de uitkomst van zogenaamde 'overlappende ecosystemen' (KUPATADZE & ARGOMANIZ, 2019, p. 264) of, om in het de woorden van Marcus FELSON (2006, p. 9) te zeggen, '*offender convergence settings*'. Over het algemeen geldt dat samenwerking niet plaatsvindt in een sociaal vacuüm, maar integendeel vaak verankerd zit in een weefsel van eerder gelegde connecties. Het argument luidt dus dat gedeelde sociale omgevingen niet alleen pragmatische of zakelijke contacten tussen criminelen

en terroristen faciliteren, maar evengoed meer spontane en kameraadschappelijke connecties in de hand werken (ARGOMANIZ & BERMEJO, 2019; ROBERTS, 2016). Veel recente uitingvormen van de *nexus* idee worden omschreven als stevig ingebed in voorafgaande verwantschaps-, vriendschaps- of gemeenschapsbanden (THACHUK & LAL, 2018), dit in schril contrast met het conventionele beeld van samenwerkingsbanden tussen terroristen en criminelen als een soort van 'verstandshuwelijk' (MAKARENKO & MESQUITA, 2014). Diasporagemeenschappen worden in dit verband vaak aangestipt als een belangrijke setting voor deze vorm van convergentie (THACHUK & LAL, 2018; MAKARENKO & MESQUITA, 2014; CLARKE, 2018). THACHUK & LAL (2018: 16) verwijzen hierbij naar de wijken van Molenbeek als voorbeeld van een dergelijke '*diaspora enclave*'. Als het op samenkomen in dezelfde locaties aankomt, dan blijven ook gevangenen een zeer typische ontmoetingsruimte (ARGOMANIZ & BERMEJO, 2019; VAN DER VEER, 2019; MULLINS & WITHER, 2016).

Uit de opvatting dat connecties tussen criminele en terroristische organisaties hun oorsprong vinden in gedeelde sociale milieus volgt logisch dat personen die gewone misdrijven plegen en personen die terreurgerelateerde feiten plegen naar alle waarschijnlijkheid een vergelijkbare achtergrond hebben (WEENINK, 2019; VAN DER VEER, 2019). Het lijkt er inderdaad op dat beide, ondanks de grote verscheidenheid aan criminele en terroristische profielen, vrij vergelijkbaar zijn qua demografische basiskmerken (LAFREE, JENSEN, JAMES, & SAFER-LICHTENSTEIN, 2018; MULLINS & WITHER, 2016). Naast het ontmoeten van elkaar op een min of meer directe manier, kunnen criminelen of terroristen ook in contact komen via derden die optreden als tussenpersoon (PICARELLI, 2012; FARAH, 2013; cf. BOUCHARD & MORSELLI, 2014). Deze tussenpersonen fungeren bijgevolg als cruciale knooppunten of bruggen tussen beide invloedssferen (FARAH, 2013).

Binnen dit bredere kader van crimineel-terroristische smeltkroezen merken ARGOMANIZ & BERMEJO (2019) drie specifieke vormen van samenvloeiing op: (1) functioneel; (2) financieel en (3) ideologisch.

- (1) Allereerst verwijst het idee van functionele samenvloeiing naar processen zoals social leren, het verrichten van bepaalde diensten en de overdracht van kennis en vaardigheden (KUPATADZE & ARGOMANIZ, 2019). Een ontwikkeling op dit gebied die zeker vermeldenswaard is, is het aspect van 'medewerving', waarmee bedoeld wordt dat criminele en terroristische organisaties steeds vaker hun net in dezelfde vijver van rekruten werpen (BASRA & NEUMANN, 2016; LEGGETT, 2019; SCHMID, 2018). Volgens sommige auteurs vult een groeiend aantal terroristische groeperingen zijn rangen aan met voormalige of nog actieve delinquenten, met name vanwege de bijzondere relevantie die hun criminele ervaring zou hebben voor een toekomstige carrière als terrorist (BASRA & NEUMANN, 2016; NEUMANN & DE FRIAS, 2017). In praktische termen is er een zekere overeenstemming tussen criminele kwaliteiten en terroristische activiteiten, daar criminele groepen en terreurorganisaties op een zeer gelijkaardige manier tewerkgaan (THACHUK & LAL, 2018; ARGOMANIZ & BERMEJO, 2019; CLARKE, 2018). Criminelen kunnen in dit opzicht bepaalde vaardigheden hebben verworven die zich vlot laten vertalen naar een breed scala aan terroristische activiteiten, zoals het voorbereiden van aanslagen of het voorkomen van ontdekking (MULLINS & WITHER, 2016; WEENINK, 2019; RUGGIERO, 2019). Een helder voorbeeld is het verwerven wapens en munitie (DUQUET & GORIS, 2018; UNODC, 2019). Daarnaast wijzen academici nog op het feit dat die hierboven vermelde reeds bestaande sociale verbindingen, en de bijhorende basis van vertrouwen, een omgeving bieden die beslist bevorderlijk is voor rekrutering (ÜNAL, 2019; KUPATADZE & ARGOMANIZ, 2019).

- (2) Wat betreft de tweede vorm van samenvloeiing, namelijk op financieel vlak, springt voornamelijk de overlap tussen de financiering van terrorisme en criminele activiteiten in het oog (ARGOMANIZ & BERMEJO, 2019; KUPATADZE & ARGOMANIZ, 2019). Er zijn immers tal van voorbeelden, zowel oude als recente, van terroristische groeperingen die hun toevlucht nemen tot misdaad om in hun financiële behoeftes te voorzien (VAN DER VEER, 2019; RUGGIERO & LEYVA, 2017; ARIAS & HUSSAIN, 2017). Criminele inkomsten worden ofwel opgehaald door geradicaliseerde delinquenten ofwel door militanten zonder een criminele voor geschiedenis die deze daden plegen op een *ad hoc* basis in functie van de noden van de organisatie (ARGOMANIZ & BERMEJO, 2019). Veel van de illegale praktijken waarbij terreurnetwerken betrokken zijn worden bijgevolg gekenmerkt door lage toegangsdrempels (GENDRON, 2017; KUPATADZE & ARGOMANIZ, 2019). Zo bieden kleinschalige criminele activiteiten die gemakkelijk toegankelijk zijn en geen al te groot risico vormen een gemakkelijke manier om terreur te bekostigen, en dit vooral gezien het eerder lage kostenplaatje van recente vormen van terrorisme (OFTEDAL, 2015; THACHUK & LAL, 2018; LEGGETT, 2019). Dit wil echter niet zeggen dat deze illegale financieringsmechanismen systematisch worden nagestreefd (LIGETI & LASSALLE, 2018). Integendeel, terroristische groeperingen kunnen op allerlei manieren geld mobiliseren en het is niet ongebruikelijk dat één enkele organisatie verschillende inkomstenbronnen combineert (OFTEDAL, 2015; TOFANGSAZ, 2015). In dat opzicht zijn legitieme bedrijven, private financiële middelen, staatssponsors, donaties, afpersing en liefdadigheidssteun, samen met lucratieve criminele ondernemingen, de belangrijkste bronnen van terrorismefinanciering (WINDLE, 2018; FREEMAN, 2011). Nauwkeurige informatie over het relatieve aandeel van deze diverse bronnen van inkomsten is evenwel schaars. De manier waarop terroristische groepen hun activiteiten financieren, wordt namelijk bepaald door factoren zoals groepsgrootte, participatiemogelijkheden, beschikbare vaardigheden en kennis, politieke prioriteiten, de aan- of afwezigheid van concurrentie, de noodzaak van startinvesteringen en eventuele ideologische scrupules (WINDLE, 2018). Kortom, terrorisme kan met alle mogelijke middelen, legitiem dan wel illegaal, gefinancierd worden en dit door iedereen, of het nu gaat om criminelen of niet-criminelen (TOFANGSAZ, 2015). Dit betekent dat er bij de financiering van terrorisme niet alleen sprake is van een vermeende *nexus* tussen criminele en terroristische ondernemingen, maar dat er eveneens een zeker verband met de legale economie vastgesteld kan worden (CLARKE, 2018; LIGETI & LASSALLE, 2018).
- (3) Als derde beschrijven ARGOMANIZ & BERMEJO (2019) het fenomeen van ideologische samenvloeiing, waarmee vooral verwezen wordt naar de aanvaarding van extremistische ideologieën bij die criminelen die de overstap naar terrorisme hebben gemaakt. Personen die crimineel gedrag vertonen, worden in dit verband verondersteld relatief ontvankelijk te zijn voor radicaliseringsprocesses, aangezien gewone criminelen zich vaak aan de rand van de samenleving bevinden en in dergelijke omstandigheden gevoelens van frustratie en wrok jegens de staat kunnen koesteren (ARGOMANIZ & BERMEJO, 2019; MULLINS & WITHER, 2016). In die zin kunnen terroristische groepen en criminelen zeker raakvlakken vinden in hun gedeelde *anti-establishment* gevoelens (BASRA & NEUMANN, 2016; ILAN & SANDBERG, 2019). Bovendien hebben daders van geweldsdelicten al een belangrijke grens in het proces van radicalisering overschreden door hun bereidheid om geweld te gebruiken te tonen (SCHMID, 2018; ILAN & SANDBERG, 2019). Ofschoon hun ogenschijnlijke tegenstrijdigheden zijn ideologische bezieling en criminele uitlatingen dus niet bepaald onverenigbaar met elkaar. Hiermee samenhangend categoriseren sommige auteurs de betrokkenheid van criminelen in terroristische activiteiten als niet meer dan een overstap van het ene type misdrijf naar het andere (KUPATADZE & ARGOMANIZ, 2019). In overeenstemming met de bevinding dat criminele expertise en terroristische aangelegenheden kunnen

samenvallen, proberen bepaalde groepen de continuïteit van die criminele activiteiten te verzekeren door narratieven op te dissen die verder delinquent gedrag rechtvaardigen (LAKHANI, 2018; BASRA & NEUMANN, 2016; ROBERTS, 2016). De bedoeling is dan om criminele activiteiten te koppelen aan een soort zingeving en religieus doel (LAKHANI, 2018). Op deze manier worden rekruten actief aangemoedigd om hun motivatie aan te passen, maar wordt het hen eveneens duidelijk gemaakt dat ze hun gedrag niet drastisch hoeven om te gooien om lid te worden van de groep, waardoor de overgang tussen beide werelden enigszin wordt vergemakkelijkt (LAKHANI, 2018; ILAN & SANDBERG, 2019). Onder het motto dat het doel uiteindelijk de middelen heiligt, wordt criminaliteit voorgesteld als iets dat wordt gedaan ‘voor het grotere goed’ en om die reden dan ook perfect gerechtvaardigd is (LAKHANI, 2018; GENDRON, 2017). Het is immers maar een kleine stap van het rationaliseren van het ‘wegnemen van levens’ naar het evengoed ‘wegnemen van bezittingen van de vijand’ (ROBERTS, 2016). In diezelfde geest kan criminaliteit ook worden gerechtvaardigd om die reden dat het kan bijdragen tot sociale onrust en instabiliteit, wat terroristische belangen op een indirecte manier zou dienen (LAKHANI, 2018). Naast het reduceren van morele twijfels over het plegen van misdrijven zullen terroristische netwerken vaak ook proberen om deze daden in verband te brengen met een benijdenswaardig gevoel van kameraadschap of altruïsme. Extremistische groeperingen bieden daarmee niet alleen verlossing voor zonden uit het verleden, maar reiken eveneens zowel religieuze als sociale rechtvaardigingen voor toekomstig crimineel gedrag aan (LAKHANI, 2018; MULLINS & WITHER, 2016).

Om het bovenstaande kort samen te vatten, het lijkt geen twijfel dat het van de bodem af herbekijken van de linken tussen criminaliteit en terrorisme het *nexus* begrip in heel ander daglicht heeft gezet. Studies op het niveau van individuele actoren hebben een realiteit onthuld die behoorlijk verschilt van het denkbeeld dat gepresenteerd werd in eerdere conceptualisering van de *nexus*, een realiteit die bovenal een meer fluïde en onafgeijnd karakter heeft. Een van de belangrijkste bevindingen is dat connecties tussen terroristen en criminelen in de eerste plaats begrepen moeten worden als een sociaal ingebedde kwestie. Dit idee van een *sociale nexus* stemt niet bepaald overeen met het beeld van een netjes gesegmenteerd continuüm, of zelfs dat van rationele *nexus*, maar wekt eerder de indruk van een *nexus* die gekenmerkt wordt door samenloop op diverse fronten, met andere woorden een *nexus* die de vorm aanneemt van een vlechtwerk van verschillende invloeden. In die zin worden de fenomenen van terrorisme en criminaliteit ook niet langer als diametraal tegenovergesteld afgeschilderd. Integendeel, terroristische activiteit is volgens sommigen geen onlogische voortzetting van een criminele carrière. Een andere, belangrijke bijdrage van het onderzoek naar de nieuwe *crime-terror nexus* is dat de rol van criminelen met een minder zwaar strafblad eveneens bekeken wordt, en dat de focus dus niet meer exclusief ligt op uitingen van zware of georganiseerde misdaad. Dit neemt echter niet weg dat de meest recente golf van onderzoek opnieuw weinig toevoegt aan de collectie van empirische data over de *nexus*, wat dus ook van de accuraatheid van veel van deze claims een nogal netelige kwestie maakt. Waar deze nieuwe onderzoekslijn de blikken dus zeker en vast verbreed heeft, laat de volledige betekenis van deze recent verworven inzichten zich voorlopig nog moeilijk vatten.

4. GEVOLGEN VAN HET NEXUSIDEE

Al met al blijft het verband tussen criminaliteit en terreur een onduidelijk probleem. In het algemeen zijn de meningen over deze kwestie verdeeld en soms ronduit tegenstrijdig. Het verband tussen criminaliteit en terrorisme is, afhankelijk van de geraadpleegde studie,

sterk en onmiskenbaar dan wel zwak en onzeker (RUGGIERO, 2019). Zoals het er nu uitziet, lijkt de samenhang zich niet op uniforme wijze te manifesteren (MULLINS & WITHER, 2016). De samenloop van terroristen en criminelen is van nature een dynamisch onderwerp (MAKARENKO, 2012). Waar criminaliteit en terrorisme beide kwesties zijn die gekenmerkt worden door voortdurende ontwikkeling en aanpassing, evolueert ook de aard van hun relaties steeds verder in functie van nieuwe kansen, repressieve maatregelen en de beperkingen die door wetshandhavingsdiensten worden opgelegd (GENDRON, 2017; PERLIGER & PALMIERI, 2019). De *nexus* is daardoor allesbehalve consistent en varieert per land en met de tijd, wat een goede afspiegeling is van de context waarin deze verbanden tot stand komen (BEESLEY, 2017; MULLINS & WITHER, 2016). Omdat het verband tussen criminaliteit en terreur zich niet conformeert aan een rigide, absoluut kader van relaties, maar werkt als een cyclus, een spiraal of proces dat voortdurend in beweging is, is het van groot belang om dit concept verder te blijven ontwikkelen om op die manier blijvend aandacht te besteden aan recente trends of ontwikkelingen (CARRAPICO, IRRERA, & TUPMAN, 2014; ARIAS & HUSSAIN, 2017). Met andere woorden, de relatie tussen terrorisme en criminaliteit ligt niet vast, maar is flexibel en moet als zodanig worden geconceptualiseerd (LJUJIC, VAN PROOIJEN, & WEERMAN, 2017). Tegelijkertijd wordt de mate van overlap tussen deze verschijnselen op een al te eenzijdige manier benaderd, waarbij het onderzoek uitsluitend gericht is op samenwerkingsverbanden. Connecties tussen beide types actoren zouden echter vanuit een breder kader benaderd moeten worden, met raamwerken die andere vormen van inter-organisatieel contact in beeld brengen, zoals conflicten, concurrentie, en zelfs non-interactie of het louter naast elkaar bestaan (SHELLEY et al., 2005; JUPP & GARROD, 2019; PERLIGER & PALMIERI, 2019). Een even opvallende blinde vlek is het vraagstuk van een mogelijke *nexus* tussen criminaliteit en terrorisme gepleegd door staten, hetgeen tot nu toe zeer weinig aandacht heeft genoten.

In het algemeen bieden koppelingen tussen de wereld van misdadigers en terroristen zowel problemen als mogelijkheden met betrekking tot de bestrijding van georganiseerde misdaad en terrorisme (MULLINS & WITHER, 2016). Zo kan het overnemen van criminele activiteiten door terroristische organisaties beschouwd worden als een potentieel kwetsbaar punt, want gewone misdrijven kunnen onder de bestaande wetgeving relatief eenvoudig worden aangepakt (PICARELLI, 2012; THACHUK & LAL, 2018). Het verdient dan ook aanbeveling om meer nadruk te leggen op de criminele ondernemingen van terroristische groeperingen, in plaats van deze op een eenzijdige manier te benaderen als zonder meer terroristisch van aard (THACHUK & LAL, 2018). Wat de aanpak van terrorisme en georganiseerde criminaliteit betreft, lijkt het een goede strategie om achter de facilitatoren of tussenpersonen aan te gaan als het doel erin bestaat om de interorganisatorische banden te verbreken (BELLI, FREILICH, CHERMAK, & BOYD, 2015; FARAH, 2013). Wil men echter een adequaat antwoord geven op de relatie tussen terroristen en criminelen, dient men de naar analogie van de vervagende grenzen tussen terreur en criminaliteit, ook de schotten tussen de verschillende wetshandhavingsdiensten af te breken (MULLINS & WITHER, 2016; PICARELLI, 2012; VAN DER VEER, 2019). Het vergt, met andere woorden, een *nexus* om een *nexus* te bestrijden (CLARKE, 2018). De kern van de zaak is dan ook om een vorm van kruisbestuiving op gang te brengen tussen diegenen die georganiseerde criminaliteit bestrijden en diegenen die verantwoordelijk zijn voor de aanpak van terrorisme (PICARELLI, 2012). In België is de idee van een dergelijke 'spiegel-*nexus*' ook vandaag nog springlevend. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de banden tussen de verschillende diensten op het terrein die in de laatste jaren sterk werden aangehaald. De Lokale Integrale Veiligheidscellen inzake radicalisme, extremisme en terrorisme (LIVC-R) en de Lokale Task Force's (LTFs) zijn hiervan gekende voorbeelden (LASOEN, 2018). Binnen deze context wordt echter snel de indruk gegeven dat het doel van terreurbestrijding allesoverheersend is, terwijl de aanpak van andere criminele activiteiten eerder naar de achtergrond verdwijnt (cf. REITANO, CLARKE,

& ADAL, 2017). Deze al te grote nadruk op terrorisme is hoe dan ook niet uniek voor België en blijkt verder uit de groeiende kloof tussen de mensen en middelen die ingezet worden in het kader van terreurbestrijding en de capaciteit die overblijft om het probleem van georganiseerde criminaliteit in te dijken (CLARKE, 2018; DUQUET & GORIS, 2018). Toch worden de praktijken in de strijd tegen terrorisme of georganiseerde misdaad vooralsnog vaak gekenmerkt door categorisering en compartimentering, ook al blijkt dit niet overeen te stemmen met de realiteit op het terrein (DUQUET & GORIS, 2018; NEUMANN & DE FRIAS, 2017; VAN DER VEER, 2019). In plaats van strategieën uit te rollen die voldoende rekening houden met een mogelijke *nexus*, lijken de huidige reacties echter voorrang te geven aan traditionele terroristische activiteiten en worden andere criminele activiteiten verwaarloosd (REITANO, CLARKE, & ADAL, 2017).

Andere auteurs stellen echter dat de neiging om terrorisme en georganiseerde misdaad met elkaar gelijk te stellen ook als bijzonder problematisch kan worden beschouwd (LIGETI & LASSALLE, 2018; PHILLIPS, 2018). Het op één hoop gooien van beide categorieën kan leiden tot het nemen van maatregelen waarvan niet bewezen is dat ze noodzakelijk of effectief zijn. Zonder empirisch bewijs voor een structurele *nexus* lijkt het blindelings bestrijden van georganiseerde misdaad en terrorisme met dezelfde middelen nauwelijks gerechtvaardigd (LIGETI & LASSALLE, 2018). Een zinvol onderscheid tussen terrorisme en criminaliteit heeft in dit opzicht betrekking op hun respectieve einddoelen en dit verschilpunt heeft implicaties voor het institutionele antwoord op beide misdrijven (REN, 2018; RUGGIERO, 2019). Terrorisme kan bijvoorbeeld worden erkend als een aparte categorie omdat militanten, in tegenstelling tot gewone criminelen, ontvankelijk kunnen zijn voor politieke oplossingen (PHILLIPS, 2018). Een ander neveneffect van de assimilatie van terroristen met criminelen ligt in het mogelijks verkeerd diagnosticeren van problemen en het daarmee samenhangende probleem van een continue uitdijning van de aard van de dreiging (PHILLIPS, 2018; PICARELLI, 2012). Het plaatsen van criminelen en terroristen op eenzelfde spectrum houdt dus het risico in dat staten gewone criminelen als potentiële terroristische strijders kunnen behandelen (LEGGETT, 2019). Toch is het niet zo dat criminele antecedenten onvermijdelijk tot een terroristisch lot leiden (WEENINK, 2019). Het aantal misdadigers is nog steeds veel groter dan het aantal terroristen (THIJS, RODERMOND, & WEERMAN, 2018). De ongewoon grote aanwezigheid van criminele achtergronden onder de nieuwste generatie terroristen is nog lang niet volledig begrepen en, wat belangrijk is, we weten nog steeds niet precies wat we met deze kennis moeten aanvangen (WEENINK, 2019). Omgekeerd zijn ook de patronen van radicalisering die leiden tot hercriminalisering, zoals door een aantal wetenschappers wordt aangestipt (zie GALLAGHER, 2016; CLARKE, 2016; VAN DER VEER, 2019), nog lang niet helemaal duidelijk en kunnen ze in de nabije toekomst zeker voor uitdagingen zorgen.

5. CONCLUSIES

In dit stadium is de vraag hoe en in welke mate de werelden van misdaad en terrorisme elkaar overlappen het onderwerp van een groeiend, maar grotendeels difuus studiegebied. Na twee decennia van aarzelende aandacht is de notie van een verband tussen deze verschijnselen nu relevanter dan ooit. De belangstelling voor het onderwerp, in academische kringen maar ook ver daarbuiten, neemt momenteel weer toe in de nasleep van de recente reeks terroristische plannen en aanslagen waarbij voormalige en nog steeds actieve criminelen een opvallende rol speelden. Hoewel de notie van een *nexus* thans een soort van wederopleving geniet, lijkt het er echter op dat veel vragen omtrent dit onderwerp tot nader order geen eenduidig antwoord kennen (PERLIGER & PALMIERI, 2019). Tekenend hiervoor is dat de wetenschappelijke opvattingen over de *nexus* vaker wel dan niet mijlenver uiteenliggen.

De theorievorming op dit gebied is grotendeels beschrijvend gebleven en steunt in veel gevallen op casusgebaseerd onderzoek.

Een duidelijke conclusie die desondanks kan worden getrokken uit meer dan twintig jaar onderzoek naar het verband tussen criminaliteit en terrorisme is dat het onjuist zou zijn om te suggereren dat de gebieden van criminaliteit en terrorisme volledig losgekoppeld zijn van elkaar (MULLINS, 2009; DAASE, 2010). De lijn lijkt vooral vervaagd te zijn op het individuele niveau (ARGOMANIZ & BERMEJO, 2019). Bepaalde individuen classificeren door middel van declaratieve labels als 'terrorist' of 'crimineel' is een veel moeilijkere, zo niet onmogelijke opgave geworden (GENDRON, 2012; PICARELLI, 2012). Deze neveligheid is deels het gevolg van het feit dat militanten vaak worden vervolgd voor criminele feiten die onder het strafwetboek vallen in plaats van onder antiterrorismewetgeving, daar terroristische misdrijven notoir moeilijk zijn om te vervolgen (GENDRON, 2012). Daar komt het relatieve gemak waarmee terroristen en criminelen van carrière lijken te veranderen bij. Sociale relaties en persoonlijke connecties werpen zich in dit verband op de ultieme motor van het gepercipieerde raakvlak tussen terrorisme en criminaliteit op het niveau van individuen (ARGOMANIZ & BERMEJO, 2019). In het licht van de bevinding dat zowel criminele als terreurorganisaties in dezelfde rekruteringsvijver vissen (BASRA & NEUMANN, 2016; SCHMID, 2018), klinkt de bewering dat terroristen en criminelen uit hetzelfde hout zijn gesneden dan ook steeds minder vergezocht.

Op organisatorisch vlak wordt eveneens geponeerd dat criminele en terroristische groepen steeds meer op elkaar lijken of in een eenzelfde richting evolueren (SHAW & MAHADEVAN, 2018; NEUMANN & DE FRIAS, 2017). Met andere woorden, criminelen en terroristen zouden zich niet alleen inlaten met dezelfde activiteiten en dezelfde mensen kennen, maar ook de neiging hebben om zich op een vergelijkbare manier te organiseren, wat het lastiger maakt om een onderscheid te maken tussen deze groepen op basis van hun organisatiestructuur (MULLINS, 2009; ROBERTS, 2016). Het resultaat is dan ook de schijnbare tenondergang van de eens zo duidelijke analytische grenzen die voorheen tussen deze twee kwesties werden opgetrokken (PICARELLI, 2012; SMITH, RUSH, & BURTON, 2013).

Bewijs voor het bestaan van *connecties* tussen terroristen en criminelen is quasi alomtegenwoordig (LAKHANI, 2018). Er is tot op heden echter geen bewijs van een alomvattende en gestructureerde *nexus* tussen georganiseerde misdaad en terrorisme (LIGETI & LASSALLE, 2018). Overeenkomsten impliceren in dit opzicht niet noodzakelijk samenwerking, laat staan samenvloeiing (WILLIAMS, 2018; LIGETI & LASSALLE, 2018). Het dient opgemerkt te worden dat de notie van een *nexus*, in zijn huidige vorm, nauw samenhangt met de conceptuele herinterpretatie van terroristische en criminele groepen als autonome cellen die vrijwel los van elkaar staan, eerder dan hiërarchische en gestructureerde organisaties. In een dergelijke context neigt de balans allicht meer naar persoonlijke contacten dan naar institutionele banden (LIGETI & LASSALLE, 2018).

Tot slot, in het licht van de hierboven geschetste indruk van een alsmaar groeiende gelijkheid tussen beide fenomenen dient de vraag zich aan of het wel degelijk juist is om te spreken van een daadwerkelijke toenadering of convergentie van beide problematieken. Een andere mogelijkheid is namelijk dat onze theoretische kaders en definities gewoonweg ontoereikend zijn om een onderscheid te maken tussen criminaliteit en terrorisme, wat zou betekenen dat beide zaken onterecht door elkaar worden gehaald. De hamvraag blijft dan ook: in hoeverre is de huidige overlapping op conceptueel vlak een accurate weerspiegeling van de werkelijke graad van overlapping tussen criminaliteit en terrorisme? Het mag duidelijk zijn dat de conceptualisering van deze kwesties opnieuw moet worden bekeken

en verrijkt (CARRAPICO, IRRERA, & TUPMAN, 2014) zodat de verbanden tussen criminaliteit en terrorisme op een meer zinvolle manier kunnen worden bestudeerd.

REFERENTIES

- ARGOMANIZ, J., & BERMEJO, R. (2019). Jihadism and crime in Spain: A convergence settings approach. *European Journal of Criminology*, 1-18.
- ARIAS, E. D., & HUSSAIN, N. (2017). Organized Crime and Terrorism. In G. LAFREE, & J. D. FREILICH (Eds.). *The Handbook of the Criminology of Terrorism* (pp. 373-384). West Sussex, UK: Wiley Blackwell.
- BASRA, R., & NEUMANN, P. R. (2016). Criminal pasts, terrorist futures: European jihadists and the new crime-terror nexus. *Perspectives on Terrorism*, 10(6), 25-40.
- BASRA, R., & NEUMANN, P. R. (2017). Crime as Jihad. *CTC Sentinel*, 10(9), 1-5.
- BEESELEY, J. P. (2017). *Organised Chaos: Bringing Complexity to Criminology and the Study of Organised Crime, Terrorism and the Crime-Terror Nexus*. Doctoral Dissertation: University of Sydney.
- BELLI, R., FREILICH, J. D., CHERMAK, S. M., & BOYD, K. A. (2015). Exploring the crime-terror nexus in the United States: a social network analysis of a Hezbollah network involved in trade diversion. *Dynamics of Asymmetric Conflict*, 8(3), 263-281.
- BOUCHARD, M., & MORSELLI, C. (2014). Opportunistic structures of organized crime. In L. PAOLI (Ed.). *The Oxford handbook of organized crime* (pp. 288-302). Oxford University Press.
- BOVENKERK, F., & CHAKRA, B. A. (2005). Terrorism and organized crime. *Forum on Crime and Society*, 4(1-2), 3-16.
- CARRAPICO, H., IRRERA, D., & TUPMAN, B. (2014). Transnational organised crime and terrorism: different peas, same pod? *Global Crime*, 15(3-4), 213-218.
- CHAMBLISS, W. J., & WILLIAMS, E. (2012). Transnational organized crime and social sciences myths. In F. ALLUM, & S. GILMOUR (Eds.). *Routledge Handbook of Transnational Organized Crime* (pp. 73-85). London: Routledge.
- CLARKE, C. P. (2016). *Crime and Terror in Europe: Where the Nexus is Alive and Well*. Geraadpleegd op 12 mei 2019, via International Centre for Counter-Terrorism – The Hague. <https://icct.nl/publication/crime-and-terror-in-europe-where-the-nexus-is-alive-and-well/>
- CLARKE, C. P. (2018). *Investigating and Prosecuting Cases of the Nexus between Organised Crime and Terrorism: Best Practices and Lessons Learned for Practitioners*. The Hague: International Centre for Counter-Terrorism.
- D'AMATO, S. (2019). Islamization of criminal behaviour: The path to terrorism? Terrorist threat and crime in French counterterrorism policy-formulation. *European Journal of Criminology*, 1-19.
- DAASE, C. (2010). Terrorism and organized crime: one or two challenges? In W. BENEDEK, C. DAASE, V. DIMITRIJEVIC, & P. VAN DUYN (Eds.). *Transnational Terrorism, Organized Crime and Peace-Building* (pp. 54-65). London: Palgrave Macmillan.
- DISHMAN, C. (2005). The leaderless nexus: When crime and terror converge. *Studies in Conflict & Terrorism*, 28(3), 237-252.
- DUQUET, N., & GORIS, K. (2018). The illicit gun market in Belgium: A lethal cocktail of criminal supply and terrorist demand. In N. DUQUET (Ed.). *Triggering Terror: Illicit Gun Markets and Firearms Acquisition of Terrorist Networks in Europe* (pp. 21-80). Brussels: Flemish Peace Institute.
- ENTENMANN, E., & VAN DEN BERG, W. (2018). *Terrorist Financing and Virtual Currencies: Different Sides of the Same Bitcoin?* Geraadpleegd op January 2019, 29, via International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, <https://icct.nl/publication/terrorist-financing-and-virtual-currencies-different-sides-of-the-same-bitcoin/>

- FARAH, D. (2013). Fixers, super fixers and shadow facilitators: How networks connect. In M. E. BEARE (Ed.). *Transnational Organized Crime* (pp. 397-422). London: Routledge.
- FELBAB-BROWN, V. (2019). The Crime-Terror Nexus and its Fallacies. In E. CHENOWETH, R. ENGLISH, A. GOFAS, & S. N. KALYVAS (Eds.). *The Oxford Handbook of Terrorism* (pp. 366-382). Oxford: Oxford University Press.
- FELSON, M. (2006). *The ecosystem for organized crime*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control.
- FREEMAN, M. (2011). The sources of terrorist financing: theory and typology. *Studies in Conflict & Terrorism*, 34, 461-475.
- GALLAGHER, M. (2016). 'Criminalised' Islamic state veterans – A future major threat in organised crime development? *Perspectives on Terrorism*, 10(5), 51-67.
- GALLAGHER, M. (2019). *Terrorism, Organised Crime, and Necessity*. Geraadpleegd op 7 augustus 2019, via International Centre for Counter-Terrorism – The Hague. <https://icct.nl/publication/terrorism-organised-crime-and-necessity/>
- GENDRON, A. (2012). Transnational organized crime and terrorism: global networks in pursuit of plunder; global alliances in pursuit of plunderers. In F. ALLUM, & S. GILMOUR (Eds.). *Routledge Handbook of Transnational Organized Crime* (pp. 403-417). London: Routledge.
- GENDRON, A. (2017). Criminality, Terrorism and the Changing Nature of Conflict: The Dynamics of the Nexus Between Crime and Terrorism. In R. DOVER, H. DYLAN, & M. S. GOODMAN (Eds.). *The Palgrave Handbook of Security, Risk and Intelligence* (pp. 315-333). London: Palgrave Macmillan.
- HOLT, T. J. (2012). Exploring the intersections of technology, crime, and terror. *Terrorism and Political Violence*, 24(2), 337-354.
- ILAN, J., & SANDBERG, S. (2019). How 'gangsters' become jihadists: Bourdieu, criminology and the crime-terrorism nexus. *European Journal of Criminology*, 1-17.
- IRWIN, A. S., & MILAD, G. (2016). The use of crypto-currencies in funding violent jihad. *Journal of Money Laundering Control*, 19(4), 407-425.
- JENSEN, M. (2018). *Pre-Radicalization Criminal Activity of United States Extremists*. Research Brief: National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism.
- JUPP, J., & GARROD, M. (2019). Legacies of the Troubles: The Links between Organized Crime and Terrorism in Northern Ireland. *Studies in Conflict and Terrorism*, 1-40.
- KOLTHOFF, E., & KHONRAAD, S. (2016). Ondermijnende aspecten van georganiseerde criminaliteit en de rol van de bovenwereld. *Tijdschrift voor Criminologie*, 58(2), 76-90.
- KUPATADZE, A., & ARGOMANIZ, J. (2019). Introduction to Special Issue – Understanding and conceptualizing European Jihadists: Criminals, extremists or both? *European Journal of Criminology*, 16(3), 261-277.
- LAFREE, G., JENSEN, M., JAMES, P., & SAFER-LICHTENSTEIN, A. (2018). Correlates of violent political extremism in the United States. *Criminology*, 56(2), 233-268.
- LAKHANI, S. (2018). Extreme Criminals: Reconstructing Ideas of Criminality through Extremist Narratives. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1-16.
- LASOEN, K. L. (2018). Plan B(ruxelles): Belgian Intelligence and the Terrorist Attacks of 2015-16. *Terrorism and Political Violence*, 1-19.
- LEGGETT, T. (2019). Probing the "Nexus" between Organized Crime and Terrorism. In M. NATARAJAN, *International and Transnational Crime and Justice* (pp. 216-222). Cambridge: Cambridge University Press.
- LEUPRECHT, C., & WALTHER, O. (2018). Applying Social Network Analysis to Terrorist Financing. In C. KING, C. WALKER, & J. GURULÉ (Eds.). *The Palgrave Handbook of Criminal and Terrorism Financing Law* (pp. 945-966). Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- LEUPRECHT, C., WALTHER, O., SKILLICORN, D. B., & RYDE-COLLINS, H. (2017). Hezbollah's global tentacles: A relational approach to convergence with transnational organised crime. *Terrorism and Political Violence*, 29(5), 902-921.

- LIGETI, K., & LASSALLE, M. (2018). *The Organised Crime-Terrorism Nexus: How to Address the Issue of ISIS Benefitting from Lucrative Criminal Activities?* University of Luxembourg Law Working Paper No. 2018-009.
- LJUJIC, V., VAN PROOIJEN, J., & WEERMAN, F. (2017). Beyond the crime-terror nexus: socio-economic status, violent crimes and terrorism. *Journal of Criminological Research, Policy and Practice*, 3(3), 158-172.
- MAKARENKO, T. (2004). The crime-terror continuum: tracing the interplay between transnational organised crime and terrorism. *Global Crime*, 6(1), 129-145.
- MAKARENKO, T. (2012). Foundations and evolution of the crime-terror nexus. In F. ALLUM, & S. GILMOUR (Eds.). *Routledge handbook of transnational organized crime* (pp. 252-267). London: Routledge.
- MAKARENKO, T., & MESQUITA, M. (2014). Categorising the crime-terror nexus in the European Union. *Global Crime*, 15(3-4), 259-274.
- MALM, A., NASH, R., & MOGHADAM, R. (2016). Social network analysis and terrorism. In G. LAFREE, & J. D. FREILICH (Eds.). *The Handbook of the Criminology of Terrorism* (pp. 221-231). Chichester, West Sussex: Wiley Blackwell.
- MULLINS, S. (2009). Parallels Between Crime and Terrorism: A Social Psychological Perspective. *Studies in Conflict & Terrorism*, 32(9), 811-830.
- MULLINS, S., & WITHER, J. K. (2016). Terrorism and Organized Crime. *Connections: The Quarterly Journal*, 15(3), 65-82.
- NEUMANN, P. R., & DE FRIAS, A. S. (2017). *Report on the links between terrorism and transnational organised crime*. Strasbourg: Committee of Experts on Terrorism (Codexter).
- OFTEDAL, E. (2015). *The financing of jihadi terrorist cells in Europe*. Norwegian Defence Research Establishment (FFI).
- PERLIGER, A., & PALMIERI, M. (2019). Mapping Connections and Cooperation between Terrorist and Criminal Entities. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1-13.
- PHILLIPS, B. J. (2018). Terrorist Tactics by Criminal Organizations: The Mexican Case in Context. *Perspectives on Terrorism*, 12(1), 46-63.
- PIAZZA, J. A., & PIAZZA, S. (2017). Crime Pays: Terrorist Group Engagement in Crime and Survival. *Terrorism and Political Violence*, 1-23.
- PICARELLI, J. T. (2012). Osama bin Corleone? Vito the Jackal? Framing threat convergence through an examination of transnational organized crime and international terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 24(2), 180-198.
- PYROOZ, D., LAFREE, G., DECKER, S. H., & JAMES, P. A. (2018). Cut from the same cloth? A comparative study of domestic extremists and gang members in the United States. *Justice Quarterly*, 35(1), 1-32.
- RAAB, J., & MILWARD, H. (2003). Dark Networks as Problems. *Journal of public administration research and theory*, 13(4), 413-439.
- REITANO, T., CLARKE, C., & ADAL, L. (2017). *Examining the Nexus between Organised Crime and Terrorism and its implications for EU Programming*. CT Morse Counter-Terrorism Monitoring, Reporting and Support Mechanism.
- REKAWEK, K., MATĚJKA, S., SZUCS, V., BEŇUŠKA, T., KAJZAROVÁ, K., & RAFAY, J. (2018). *Who are the European Jihadis? Project Midterm Report*. Bratislava: GLOBSEC.
- REN, T. (2018). Viewing organised crime and terrorist organisations through the financial threats they pose to society. *Journal of Financial Crime*, 25(4), 940-950.
- ROBERTS, S. R. (2016). *The Crime-Terror Nexus: Ideology's Misleading Role in Islamist Terrorist Groups*. Geraadpleegd op 13 mei 2019, via E-International Relations Students. <https://www.e-ir.info/2016/04/23/the-crime-terror-nexus-ideologys-misleading-role-in-islamist-terrorist-groups/>

- RUGGIERO, V. (2019). Hybrids: on the crime–terror nexus. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 43(1), 49–60.
- RUGGIERO, V., & LEYVA, R. (2017). *Organised crime and terrorist networks: literature exploration and open access bibliography*. Project TAKEDOWN.
- SCHMID, A. P. (2018). *Revisiting the Relationship between International Terrorism and Transnational Organised Crime 22 Years Later*. The Hague: International Centre for Counter-Terrorism.
- SHAW, M., & MAHADEVAN, P. (2018). When terrorism and organized crime meet. *Policy Perspectives*, 6/7, 1–4.
- SHELLEY, L., PICARELLI, J., IRBY, A., HART, D., CRAIG-HART, P., WILLIAMS, P., . . . COVILL, L. (2005). *Methods and Motives: Exploring Links between Transnational Organized Crime & International Terrorism*. US Department of Justice.
- SMITH, C. F., RUSH, J., & BURTON, C. E. (2013). Street Gangs, Organized Crime Groups, and Terrorists: Differentiating Criminal Organizations. *Investigative Sciences Journal*, 5(1), 1–18.
- SOULEIMANOV, E. A. (2018). Making Jihad or Making Money? Understanding the Transformation of Dagestan's Jamaats into Organised Crime Groups. *Journal of Strategic Studies*, 41(4), 604–628.
- SUMPTER, C., & FRANCO, J. (2018). Migration, Transnational Crime and Terrorism: Exploring the Nexus in Europe and Southeast Asia. *Perspectives on Terrorism*, 12(5), 36–50.
- THACHUK, K. L., & LAL, R. (2018). *Terrorist Criminal Enterprises. Financing Terrorism Through Organized Crime*. Santa Barbara, California: Praeger Security International.
- THIJS, F., RODERMOND, E., & WEERMAN, F. (2018). *Verdachten van terrorisme in beeld: achtergrondkenmerken, 'triggers' en eerdere politiecontacten*. Amsterdam: Politie & Wetenschap/NSCR.
- TOFANGSAZ, H. (2015). Rethinking terrorist financing; where does this all lead? *Journal of Money Laundering Control*, 18(1), 112–130.
- ÜNAL, M. (2019). Deciphering the crime-terror Nexus: an empirical analysis of the structural characteristics of terrorists in Narco-terror networks. *Crime, Law and Social Change*, 1–36.
- UNODC. (2019). *Linkages Between Organized Crime and Terrorism*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime University Module Series.
- VAN DER VEER, R. (2019). *The Crime-Terrorism Nexus*. Strategic Monitor 2018 – 2019: Clingendael. Netherlands Institute of International Relations.
- VIDINO, L., MARONE, F., & ENTENMANN, E. (2017). *Fear thy neighbor: Radicalization and Jihadist attacks in the West*. Milano, Italy: Ledizioni LediPublishing.
- VON LAMPE, K. (2015). *Organized Crime: Analyzing Illegal Activities, Criminal Structures, and Extra-legal Governance*. Sage.
- WEENINK, A. (2019). *De Syriëgangers*. Politie – Team CTER.
- WILLIAMS, P. (2018). *The Organized Crime and Terrorist Nexus: Overhyping the Relationship*. Geraadpleegd op 17 mei 2019, via Stratfor. <https://worldview.stratfor.com/horizons/fellows/phil-williams/20042018-organized-crime-and-terrorist-nexus-overhyping-relationship>
- WINDLE, J. (2018). Fundraising, organised crime and terrorist financing. In A. SILKE (Ed.). *The Routledge Handbook of Terrorism and Counter-terrorism*. Abingdon: Routledge.
- WU, M., & KNOKE, D. (2017). Dark Networks: The Terror–Crime Nexus. In R. BIERMANN, & J. KOOPS (Eds.). *Palgrave Handbook of Inter-Organizational Relations in World Politics* (pp. 471–484). London: Palgrave Macmillan.